

İbtidai siniflərdə tərbiyə işi subyektiv amil kimi

Gülınar Aydın qızı Cəlilova

Bakı Qızlar Universiteti

E-mail: celilovagulnar7@gmail.com

Rəyçilər: p.ü.e.d., prof. H.H. Əhmədov,
p.ü.f.d., dos. G.V. Sultanova

Açar sözlər: ibtidai məktəb, kiçik məktəbli, tərbiyə işi, subyektiv

Ключевые слова: начальная школа, младший школьник, воспитательная работа, субъективно

Key words: primary school, junior children, educational work, subjective

Dinamik inkişaf edən müasir cəmiyyət daim yeni insan formalaşdırmaq vəzifəsi qoyur. Cəmiyyətin tələblərinə cavab verməyə çalışan pedaqoji nəzəriyyə və təcrübə, yetişməkdə olan nəslin təlim və tərbiyəsi ilə bağlı təklif olunan məqsədləri həyata keçirmək üçün getdikcə daha çox yeni yollar axtarmağa məcbur olur. Son onilliklər ərzində cəmiyyətimizdə baş verən dəyişikliklər, əlbəttə ki, artıq tanış olan pedaqoji həqiqətləri dərk etmək üçün nəzəri və praktiki yanaşmalara təsir göstərir. Tərbiyə üçün humanist mühitin yaradılmasına töhfə verən demokratik proseslər kiçik məktəblinin tərbiyə prosesinin subyektiv kimi formalaşmasını müəyyən edir. Məktəbə verilən sosial sifariş, hər bir xüsusi mərhələdə şagirdin subyektivliyini yeni kontekstdə nəzərdən keçirməyə sövq edir.

Psixoloji və pedaqoji mənbələr uşağı fəaliyyət və əxlaqi davranış subyektiv kimi təsvir edir (Raev A.I., Vergeles G.I., Matveeva L.A.). Təlimatın vəzifələrini nəzərə alaraq, yuxarıda göstərilən müəlliflərin təklif etdiyi əsas xüsusiyyətləri tanıyaraq, onları dərinləşdirərək tədris prosesinə tətbiq etməklə kiçik məktəblini təhsil mövzusu hesab etmək istəyirik. Uşaq dünyada tək deyil. Daim müxtəlif əlaqələr sistemindədir. Onun meydana gəlməsi əsasən bu sistemdə yanında olacaq və yaşayış sahəsini təyin etməyə kömək edənlərə bağlıdır. Hər şeydən əvvəl, şagirdlə ünsiyyət qurmaq, inkişaf qanunlarını, təhsil qanunlarını və prinsiplərini nəzərə almaq bacarığı ilə müəyyən edilir (1, s. 367).

Nəticə həm də müəllimin, tərbiyəçinin təhsilin məzmununu nə dərəcədə həyata keçirə biləcəyindən, qarşıya qoyulan məqsədlərə uyğun olaraq, lazımi üsulları tapıb təhsil prosesini texnoloji olaraq təşkil edə biləcəyindən, təhsilin humanistləşməsinin nəticəsindən asılıdır. Tərbiyəçinin fəaliyyətinin müvəffəqiyyəti əsasən şagirdin valideynləri ilə düzgün əlaqələr qurma qabiliyyətinə bağlıdır. Ailə tərbiyəsinin şərtləri, uşağın ailədə tutduğu mövqe müəllimə qarşıya qoyulan məqsədlərin həyata keçirilməsinə yönəlmiş tərbiyə sistemi formalaşdırmağa kömək edəcəkdir. Yalnız müsbət şəxsi keyfiyyətlərə malik olan, təhsil sahəsində psixoloji və pedaqoji biliklərə, bunları həyata keçirmək bacarığına malik olan mütəxəssis, bu kimi problemləri həll edə bilər. Təhsil prosesini xarakterizə edən elmdə mövcud olan müxtəlif anlayışlar bu prosesin qeyri-müəyyənliyindən və mürəkkəbliyindən danışır. Tərbiyənin mahiyyəti hər bir cəmiyyətin konkret tarixi prosesini ifadə edir. Məhz tərbiyə sayəsində mədəni dəyərlərin nəsildən-nəsilə ötürülməsi baş verir. Tərbiyənin məqsədi, yeni nəslin cəmiyyətə mümkün qədər ağrısız daxil olmasına kömək edərək, nəsillər arasında qarşılıqlı əlaqə funksiyasını həyata keçirməsidir. Müasir pedaqogika “təhsil” anlayışının şərtləri ilə zəngindir. Onlardan bir neçəsini təqdim edirik (3, s. 42):

– Tərbiyə, məqsədinin məktəblinin cəmiyyətdə yaşamaq üçün lazım olan sosial təcrübəni mənimsəməsi və cəmiyyət tərəfindən qəbul edilən dəyərlər sisteminin formalaşdırılmasıdır;

– Təhsil məqsədyönlü şəxsiyyətin formalaşması prosesidir. Bu, təhsil məqsədlərinə çatmağa yönəlmiş müəllim və şagirdlərin xüsusi olaraq təşkil edilmiş, idarə olunan və idarə olunan qarşılıqlı əlaqəsidir;

– Tərbiyə, cəmiyyət tərəfindən nəzarət edilən və düzəldilən xüsusi yaradılmış dövlət və ictimai quruluşlar vasitəsi ilə həyata keçirilən yetişməkdə olan nəslin bu və gələcək cəmiyyətdə həyata hazırlanmasıdır;

– Tərbiyə, insanın cəmiyyətə maksimum sosial fayda gətirə biləcəyi və şəxsi məmnuniyyətini yaşaya biləcəyi bir yerə hazırlamaq prosesidir;

– Pedaqoji proses olaraq tərbiyə, müəllimlə şagird arasında müəyyən şəkildə pedaqoji olaraq təşkil edilmiş qarşılıqlı əlaqəni, ictimai həyat, hadisələr, hadisələr və təcrübələr sisteminə birgə hərəkət etməyi nəzərdə tutur;

– Tərbiyə, həyata keçirildiyi qrup və təşkilatların məqsədlərinin xüsusiyyətlərinə uyğun olaraq insanın nisbətən mənalı və məqsədyönlü tərbiyəsidir.

“Proksimal inkişaf zonası” yaradan təhsil prosesləri, tərbiyəçiyə yalnız tamamlanmış inkişaf dövrlərində deyil, hələ də inkişaf mərhələsində olanlarla da şagird arasında qarşılıqlı əlaqə qurmağa imkan verir. Bu, kiçik məktəblinin şəxsiyyətinin bir növ proyeksiyasıdır. Müəllim şagirdi artıq reallaşdırılmış imkanlar səviyyəsindən potensial imkanlar səviyyəsinə məharətlə köçürür. “Qarşınızda şagird gördükdə - oğlan və ya qız - gözə göründüyündən daha çox proyeksiya edə bilməlisiniz ... Yaxşı ovçu olaraq, hərəkət edən hədəfə atəş açaraq çox irəli gedir, müəllim təhsil işində yalnız irəli getməlidir” - A.S. Makarenko yazmışdır [3, s. 228].

Bir çox cəhətdən “pedaqoji layihə”nin həyata keçirilməsi təhsil prosesinin əsas xüsusiyyətlərini nəzərə alaraq müəllimdən asılıdır. Bunlara daxildir: təhsil prosesinin məqsədyönlü-lüyü, çoxfaktorlu mahiyyəti, müddəti, mürəkkəbliyi, davamlılığı və dəyişkənliyi.

İbtidai məktəb yaşu üçün aparıcı fəaliyyət təhsil fəaliyyətidir. Öyrənmə prosesində o, yadlaşını inkişaf etdirir, müxtəlif yaşdakı insanlarla ünsiyyət qurma qabiliyyətini inkişaf etdirir, xarici dünyanın hadisələri haqqında bilik sərhədlərini genişləndirir. Kiçik şagirdin formalaşmasına töhfə verən humanist məkan təşkil etməklə məşğul olan pedaqoq, hər yaşda bu yaşa xas olan neoplazmaların ortaya çıxdığını bilməlidir. İbtidai məktəb çağında da ortaya çıxırlar. Bunlara daxildir: zehni hadisələrin özbaşınalığı, daxili fəaliyyət planı və əks olunma. Kiçik şagirdlə ünsiyyət qurarkən müəllim kiçik şagirdlərin fiziologiyasını da unutmamalıdır. Reallığın sosial-mədəni analizinin üç əsasını - institusional, prosedur və subyekt -fəaliyyətini ayırd edərək, bu mövqələrdən müasir məktəbi yetişməkdə olan nəslin tərbiyəsi mövzusu kimi təhlil etmək mümkündür. Təhsil, şagirdlərin sosiallaşması və tərbiyəsinin ictimai təcrübəsidir, xalqın mənəvi və əxlaqi mədəniyyətinin, sosial-mədəni potensialının inkişafı üçün mexanizmdir. Məktəb struktur və funksional institusional xüsusiyyətlərə malikdir. Məktəbin sosial təcrübənin dəyər-normativ məzmununu mənimsəməsi ilə məktəb şagirdlərinin təlim və tərbiyəsinə yönəldilməsi onu sosial-mədəni qurum və eyni zamanda sosial-mədəni proses olaraq ifadə etməyə imkan verir (2, s. 61).

Müasir təhsil praktikasında əvvəllər onu xarakterizə edən təhsil və tərbiyə birliyi pozulmuşdur. Bəşəriyyətin sosial-mədəni inteqrasiyası, təhsilin əsl mənasının əbədiyyətə giriş olduğunu nəzərə alaraq, tərəqqi yollarında öz mədəniyyətinin mənəvi dəyərlərini necə itirməmək problemini ortaya qoyur. Təhsil prosesini humanistləşdirməyə, daha kiçik şagirdin subyektivliyini gücləndirməyə çalışan müasir pedaqoq, qavrayış, diqqət, yaddaş, təxəyyül və düşüncə kimi idrak proseslərinin inkişaf dərəcəsini nəzərə almaq lazımdır. Kiçik məktəbli koq-

nitiv prosesləri haqqında biliklərə yiyələnməklə yanaşı, tərbiyəçi uşağın temperamentini də nəzərə almalıdır, çünki hər bir şəxsiyyətin fərdiliyinin ən parlaq göstəricilərindən biridir. Hər bir fərdi yaranış təzahürlərindən məharətlə istifadə etmək tərbiyəçiyə hər bir böyüyən şəxsiyyətə sırf fərdi yanaşmağa imkan verir ki, bu da, şübhəsiz ki, məktəblinin həyat dəyərlərini mənimsəməkdə irəliləyişinə təsir göstərir. Akademik İ.P. Pavlov sinir sisteminin tipoloji xassələri nəzəriyyəsində yaranışın mahiyyətini şərh etmişdi (4, s. 486):

- 1) həyəcan gücü;
- 2) bu proseslərin tarazlığı və ya balanssızlığı;
- 3) proseslərin hərəkətliliyi.

Bu xüsusiyyətlərin öyrənilməsinə əsaslanaraq, İ.P. Pavlov sinir sisteminin növlərini müəyyən etdi və onları müəyyən temperament tipi ilə əlaqələndirdi. Kiçik şagirdin koqnitiv prosesləri və fərdi xüsusiyyətləri haqqında biliyinə əsaslanan müəllim, fəaliyyətində daha müvəffəqiyyətli olur. Beləliklə, tərbiyə, hər biri ayrı-ayrılıqda və ümumilikdə şagirdin tərbiyə subyekti kimi formalaşmasına təsir edən qarşılıqlı əlaqəli və bir-birindən asılı elementlərdən ibarət sistem kimi çıxış edir. Bu baxımdan tərbiyənin quruluşunu nəzərdən keçirək. Təhsilin məqsədi, qanunlar, prinsiplər, məzmun, metodlar və formalar daxildir. Bu quruluşun bütün komponentləri təhsil fəaliyyətlərində tətbiq olunur. Fəaliyyətin qurulması təhsil məqsədinin irəliləməsi ilə başlayır. Məqsəd gələcəyin planlaşdırılmış nəticəsi hesab olunur. Məqsəd fenomeninin psixoloji və pedaqoji araşdırmalarda yaxşı təmsil olunmasına baxmayaraq, təhsilin bu komponentinin kiçik məktəblinin təhsil subyekti kimi formalaşması üçün əhəmiyyətini bir daha vurğulamaq istərdik. Məqsəd sistem formalaşdıran komponentdir və müəllimin təhsilin məzmununu, metodlarını və formalarını seçməsinə müəyyənləşdirir. Məqsədlərə geniş və dar baxıla bilər. Geniş mənada sosial nizamı əks etdirir və ona uyğun şəxsiyyətin “qurulmasını” təmin edirlər. Dar mənada, hər bir fərdi şəxsiyyətinin yalnız ona xas olan keyfiyyətlər dəsti ilə formalaşmasından bəhs edirik. Müasir pedaqogika irəli sürülən müxtəlif məqsədlərlə xarakterizə olunur. Bir çox təhsil sistemi təklif edildiyi kimi, bu sistemləri xarakterizə edən bir çox məqsəd var. Bu müxtəliflik bizə təhsil prosesinin mürəkkəbliyini xatırladır.

Kiçik məktəblinin tərbiyəsi yalnız onun özünün fəaliyyəti əsasında həyata keçirilir. Hər hansı bir təhsil vəzifəsi, təhsil səyləri şagirdin fəaliyyətinin başlaması ilə həll edilməlidir. Bu, müəllim ilə şagird arasındakı əlaqənin uyğunlaşdırılması ilə çox asanlaşdırılır. Tərbiyə prinsipləri dedikdə, qanunların, məzmunun, tərbiyə üsul və formalarının qarşılıqlı əlaqəsini təmin edən əsas müddəaları nəzərdə tuturuq. Pedaqogikada təhsil prinsiplərinin müəyyənləşdirilməsində bir çox yanaşmalar mövcuddur. Dərsliklərdə təqdim olunan təsnifatlar çox oxşardır, lakin fərqlər var. Bəzi pedaqoji nəşrlərdə prinsiplərin qanunların məzmununu və adını təkrarladığını qeyd etməmək mümkün deyil. Oxucu bu anlayışların tərifinə qarışa bilər. Əslində, prinsiplərin və nümunələrin dialektik anlaşılması, pedaqogikaya aid müxtəlif dərsliklərdə onların fərqli təsəvvürləri ilə heç də ziddiyyət təşkil etmir.

Məqalənin aktuallığı. Təhsil prinsiplərindən istifadə etmək, tərbiyəçinin şagirdin fərdi və yaş xüsusiyyətlərini nəzərə alaraq təhsil şəraiti ilə əlaqədar təhsil sistemi qurmasına kömək edir. Yeni hədəflər, təhsil məkanının yenilənməsi təhsil prinsiplərinin seçilməsinə müxtəlif yanaşmalar tələb edir. Təhsil sisteminin yeni “təməlinin” yaradılması pedaqoqdan bu günün reallıqlarına cavab verən yeni, standart olmayan prinsiplərdən istifadə etməyi tələb edir.

Məqalənin elmi yeniliyi. Elmi yenilik ondan ibarətdir ki, məqalədə uşağın fəaliyyət və əxlaqi davranış subyekti kimi öyrənilməsi ilə bağlı psixoloji və mənbələrdən sitatlar gətirilməklə bu sahədə aparılmış tədqiqatların nəticələrindən konkret nümunələr diqqətə çatdırılır və müasir pedaqogika elmində “təhsil” anlayışının şərhləri verilir.

Məqalənin praktik əhəmiyyəti və tətbiqi. Məqalədən orta ixtisas və orta ümumtəhsil məktəblərinin müəllimləri, valideynlər, eləcə də tələbə və valideynlər istifadə edə bilərlər.

Ədəbiyyat

1. Xəlilov S. Təhsil, təlim, tərbiyə. Bakı: Azərbaycan Universiteti, 2005, 650 s.
2. Обухова Л.Ф. Возрастная психология, М.: Российское педагогическое агентство, 2001, 374 с.
3. Столяренко Л.Д. Педагогическая психология, Ростов н/Д: Феникс, 2000, 548 с.
4. Столяренко Л.Д. Общая психология. Ростов н/Д: Феникс, 2000, 672 стр.

Г.А. Джалилова

Воспитательная работа в начальных классах как субъективный фактор

Резюме

Таким образом, использование образовательных принципов помогает педагогу выстроить систему обучения, учитывающую индивидуальные и возрастные особенности учащегося. Новые цели, обновление образовательного пространства требуют иных подходов к выбору образовательных принципов. Создание нового «фундамента» системы образования требует от педагогов использования новых, нестандартных принципов, отвечающих сегодняшним реалиям.

G.A. Djalilova

Educational work in primary school as a subjective factor

Summary

Thus, the use of educational principles helps the educator to build a system of education that takes into account the individual and age characteristics of the student. New goals, renewal of the educational space require different approaches to the selection of educational principles. Creating a new “foundation” of the education system requires educators to use new, non-standard principles that meet today's realities.

Redaksiyaya daxil olub: 06.10.2021